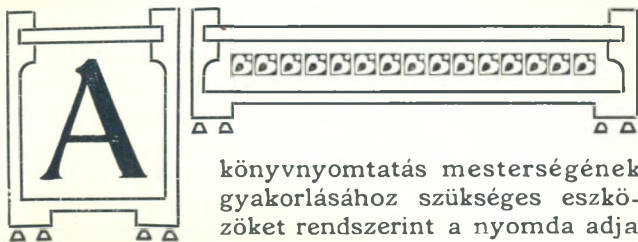

A NYELVTAN ÉS NYOMDÁSZAT ÖSSZEFÜGGÉSE

könyvnyomtatás mesterségének gyakorlásához szükséges eszközöket rendszerint a nyomda adja alkalmazottjának. Talán az egy korrigáló ár kivételével minden rendelkezésünkre áll, amire munkánk üzése közben szükségünk lehet. Mindennemű anyag, a betűk sokasága s a szedéshez szükséges segédeszközök mind előttünk vannak, hogy használatba vegyük őket. S hogy dolgozhassunk, a nyomda munkát is ad a kezünkbe, néha túl is halmoz vele bennünket. De van egy igen hasznos, sőt lehet mondani, hatalmas segédeszköz, melyet szeretnek sokan lekicsinyelni, pedig lépten-nyomon szükségünk van rá s amely nélkül dolgozni igen nehéz. S ezt a fontos segédeszközt nem adhatja a nyomda nekünk, ezt a segédeszközt magunkkal kell vinnünk működésünk színterére.

Ez a fontos segédeszköz a nyelvtan minél tökéletesebb ismerete.

Igen, a könyvnyomtatás mesterségével együtt kell, hogy járjon a nyelvtan ismerete. Minden percben szükségünk lehet arra, hogy kisegítsük magunkat a saját tudásunkkal, mert ha fennakadás esetén máshoz kell fordulnunk, az nemcsak időpazarlással jár, de egyúttal szegénységi bizonyítvány is, melyet saját magunk szolgáltatunk ki magunknak.

Úgyszólván a szedés minden ágában szükségünk van a nyelvtani ismeretekre. Nem akarom ezzel azt mondani, hogy talán bizony megannyian kész nyelvtudósok legyünk, ez nem is lehetséges olyan embereknél, akik a nap legnagyobb részét fárasztó munkában töltik, de igenis azt bátran állíthatom, hogy minden nyomdásznak egyaránt szüksége van arra, hogy a nyelvtan szabályaival tisztában legyen, azonkívül legyen bizonyos mértékű nyelvérzéke s ami a fő, tudjon fogalmazni úgy, ahogy azt egy intelligens embertől méltán

elvárhatni. Csak ha mindezeknek a kellékeknek biztos tudatában vagyunk, végezhetünk — nem mondom, hogy tökéletes munkát, mert hisz emberek vagyunk mindannyian — de legalább a tökéletességet megközelítő munkát.

Mi az a nyelvérzék? Hát bizony a nyelvérzék olyan valami, amit nem lehet olyan könnyen körülírni. Olyan az is, mint például ha a zeneértő énekelni hall valakit s a legkisebb hamis hang sem kerüli el a figyelmét, amit pedig a laikus hallgató észre sem vesz. Akinek megvan a helyes nyelvérzéke, az a hibás mondatszerkezetet átolvasva az első pillantásra észreveszi, hogy hol van a hiba tulajdonképpen s a magyar nyelvben gyakorta előforduló germanizmusok épp úgy sértik a fülét, mintha egy elhangolt zongorán hallana játszani valakit a zeneértő. Akinek nyelvérzéke van, az a leghosszabb mondatot is megérti első olvasásra, még ha a legkörmönfontabb hivatalos stílusban van is megírva, ha pedig a mondat értelmetlen valamely szó kihagyása folytán, ráakad erre a hiányra és szedés közben kijavítja. Aztán megesik néha, hogy egy vessző elmaradása vagy más helyre tétele egész más értelmet ad valamely mondatnak, mint amit írója kifejezni akar. Ilyen esetekben a szedő, ha nyelvérzékekkel bír, pótolja azt, amit a szerző mulasztott. Nyelvérzékekkel bíró ember mindent úgy olvas és úgy értelmez, mint amit a kérdéses mondat mond és nem akar mást belemagyarázni, csak azt, ami az előzményekből és a munka irányából logikusan következik. Olvasás közben a mondatot önkéntelenül is hangsúlyozza s ezáltal az értelmetlennek tetsző részek megelevenednek és világossá lesznek előtte.

Ha a nyelvtani szabályokat ismerjük és nyelvérzékünk is van, akkor önként következik ezekből, hogy fogalmazni, azaz írni is tudunk.

A nyomdász számára valóságos életföltétel a fogalmazás és minden valamire való nyomdász érti is ezt a mesterséget, habár bizony nagyon sokaknak tudása nem éri el azt a fokot, aminőt foglalkozásuk alapján feltételezni lehetne róluk. Pedig igazán jó iskola áll nyitva a nyomdász számára e tekintetben és pedig maga a nyomda, mely bő anyagot szolgáltat nekünk arra, hogy írásbeli készségünk csiszolódjék és erősödjék. Ott vagyunk a forrásnál, rajtunk múlik, hogy annyit merítsünk belőle, amennyire szükségünk van.

Nyelvtani tudásunk nagyban elősegíti a rossz kéziratok olvasását is. Ismeretes mindnyájunk előtt, hogy a szerzők között sok olyan akad, akinek a kéziratát csak gyakorlott szemű, intelligens, gyors felfogású szedő képes elolvasni. Sok áldás hangzik az ilyen szerzők fejére a nyomdák szedőtermeiben, pedig hát azok a szegény szerzők nem mindig hibásak. Az igazság valahol a középúton van. A szerző urak valamivel tűrhetőbb kéziratokat liferálhatnának a nyomdának, a szedő urak pedig valamivel gyakorlottabbak lehetnének a rossz kéziratok olvasásában. Mert hogy a szerzők kezeírása néha igen rossz, az könnyen érthető, ha meggondoljuk, hogy némely írónak olyan gyorsan jönnek a gondolatai, hogy azok leírását alig győzi. Ilyenkor persze a gyors munka közben írása annyira elromlik, megcsúnyul, hogy később már akarva sem tud szépen írni.

De az már kevésbé menthető, ha a szedő nem tud rossz kéziratokat olvasni. Végre is, ha egy szedő mindig azzal foglalkozik, ami a mestersége körébe vág, akkor bőven nyílik alkalma a rossz kéziratok tanulmányozására. Persze, ha valaki a kínálkozó alkalmat nem tudja, vagy nem akarja kiaknázni, az nem is szerezhethet ebben az irányban gyakorlatot magának.

Nyelvtani ismereteink segítségével a legrosszabb kéziratokat is megfejthetjük. Ha fennakadtunk valahol, az értelem nyomán haladjunk. Ha például valamely mondat első szavai értelmetlenek előttünk, elolvassuk az egész mondatot s ha a többi szavak olvashatók, lehetetlen, hogy az első szavakat ki ne találjuk. De bárhol akadunk is olvashatatlan, rosszul írt szóra, a jó szedő azt csak a legritkább esetben hagyja megfejtetlenül, mert nyelvtani tudásával a szó elhelyezéséből a mondatban megállapítja, hogy az milyen szó: főnév-e vagy melléknév, alany-e vagy állítmány stb., s ha például az értelmetlen szó ige, akkor nem fog valamely másnemű szót odavalónak gondolni.

A rossz kéziratok olvasni tudása igen fontos eleme a mi mesterségünknek. Azok, akik üres óráikban is művelik magukat ebben az irányban, igen okosan cselekszenek. A nyelvtani ismereteken kívül ehhez általános, bő ismeretkör és nagy olvasottság is szükséges. Kell, hogy bármily irányú könyv szedésénél otthonosak legyünk némileg

abban a szakban, amelyről az a munka szól, ezért a tudományos munkák olvasását nem szabad elhanyagolnunk. Mert nagyon gyakran előfordul, hogy valamely szót vagy mondatot éppen azért nem tudunk elolvasni, mert az abban foglalt kifejezéseket soha sem hallottuk. De ha ismeretkörünk szélesebb határok között mozog, könnyű szerrel győzzük le a nehézségeket.

A nyelvtani ismereteknek és helyes nyelvérzéknek a mesterszedők is nagy hasznát vehetik. A megrendelők nagy része meglehetősen hanyagul írt, rosszul fogalmazott kéziratot ad a nyomdász kezébe s a szedő feladata abból a helyes értelmet kihámozni s megfelelő helyes formába önteni. A magyartalanságok is itt fordulnak elő a legsűrűbben, mert különösen az üzletemberek nálunk bizony rossz stiliszták és fogalmazványaik hemzsegni szoktak a germanizmustól. A mesterszedő tehát fontos missziót teljesít, mikor tudásával lehetővé teszi, hogy a kezei alól kikerülő munka ne csak szép, de egyúttal nyelvi szempontból is kifogástalan legyen. Mert mit ér a legszebb nyomtatvány is, ha a szöveg rossz és hibás, vagy ha abból a nyelvtani képtelenségek ördöge vigyorog felénk. Úgy-e, ha egy mesterszedést látunk, rögtön szemünkbe ötlük a díszítő anyag hibás felhasználása, vagy a legkisebb vékony vonalnak elcsúszása. Rögtön észrevesszük, ha egy kis keretdarab például megfordítva van elhelyezve. Ezek tagadhatatlanul olyan szépséghibák, amelyek a munka értékét csökkentik és leszállítják. De éppen ily szépséghiba a nyomtatványon az is, ha azon nyelvtani botlások, fogalmazási hibák, helytelen mondatfűzés, nyakatekert, magyartalan kifejezések észlelhetők. Ebben az esetben a nyomtatvány, bármily díszesen és sikerülten is legyen kiállítva, mégis hibás, mert a szép külalak mellett is hiányzik belőle valami: a belső tartalom kifogástalansága. Hogy úgy fejezzem ki, a szöveg a szedésnek a lelke, amelyet a díszes külső mellett sem szabad elhanyagolnunk.

Mesterszedőink sokszor jutnak abba a helyzetbe, hogy a rájuk bízott munka szövegének sorrendjét megváltoztatják, a mondatokat a tervezett szedés céljainak megfelelőleg átalakítják, átgyúrnak, a sorok tetszetősebb elhelyezésére való tekintettel. Vagy pedig, ha egy mondatnak okvetlenül egy sorba kell jönnie s a mondat nem fér bele abból

a betűfajból, mely a nyomtatvány jellegének és stílusának legmegfelelőbb volna, ilyenkor a mondatot újra kell megfogalmazni, hogy rövidebb legyen, de úgy, hogy azért annak értelme ugyanaz maradjon, ami régi hosszabb állapotában volt. A mesterszedő ilyenkor, ha a fogalmazásban jártas és a nyelvtan szabályai előtte nem ismeretlenek, úgy átgyúrja a szöveget, hogy a szedés technikájának is megfelel és hozzá símul, valamint a lényegét, a tartalmat sem változtatja meg. Az ilyen műveletnek legnagyobb dicsérete, ha a szövegen ejtett változtatásokat a szerző vagy megrendelő észre sem veszi.

A nyomtatványok hibátlan kiállítása nagyban növeli annak a nyomdának a jó hírnevét, amelyből kikerült. Rendkívüli figyelem kell ahhoz, hogy a munka, keresztül menve a szedés, korrigálás és nyomás proceduráján, hibátlanul kerüljön a megrendelő kezébe. A korrektoroknak is igen fontos szerepük van abban, hogy a nyomtatvány a követelményeknek megfeleljen. Nekik kell ügyelniük arra, hogy a munka ortográfiája egyöntetű legyen; néha előfordul, hogy egy nagyobb munkát többen szednek s ilyenkor nem ritka eset, hogy ahányan szedték, annyiféle ortográfia érvényesül benne. A korrektor feladata ezt a tarkaságot megszüntetni. Ehhez pedig nagy figyelem kell. Különösen nagy súlyt kell helyeznie arra, hogy a hibák tisztán, érthetően legyenek kijelölve. Vannak pedig korrektorok, akik majdnem olyan rosszul írnak, mint azok a szerzők, akiknek munkáját kijavítják. Pedig a korrigálásnak épp az a célja, hogy a hibákat kigyomláljuk a szedésből s nem ritka eset, hogy éppen a korrektor értelmetlen kijelölése következtében újabb hibák támadnak a munkában. Tehát a hibákat a korrektornak úgy kell kijelölnie, hogy az semmi újabb fejtörésre és találgatásokra alkalmat ne szolgáltatasson. A korrektornak minden körülmények között következetesnek kell lennie, nem szabad munkája közben haboznia és ingadoznia. Sokszor a kézirattal is szembe kell helyezkednie, amit ugyan a szedők nem szívesen látnak, de nyilvánvaló hibát még a kézirat ellenére is köteles kijavítani. Nem szabad neki tudákosnak lennie s ha valamivel, amihez a szerző szigorúan ragaszkodik, nem is ért egyet, köteles a szerző óhaját respektálni, még ha hiba is az, mert végre is az rendelkezik, aki fizet.

A könyvnyomtató nyelvtani ismereteivel szorosán összefügg és annak nélkülözhetetlen kiegészítését képezi a helyesírási szabályok gyökeres ismerete. Ebben csúcsosodik ki az az összefüggés, amely a könyvnyomtató és a nyelvtan között van, ez az a tág mező, amelyen ugyancsak sok a tanulni és tudni valónk.

Sajnos, mindeddig nem sikerült az irányadó köröknek az egységes magyar írásmódot megalkotni. Azaz, hogy megalkotta azt az arra leginkább hivatott testület, a Magyar Tudományos Akadémia, de mi haszna, ha az irodalom közvéleménye és a gyakorlat nem szentesítette. Nem is igen érvényesül teljes egészében másutt, csak az Akadémia saját kiadványaiban. Hírnevesebb íróink, hirlapjaink, folyóirataink mind más ortográfiát követnek, az iskolában is mást tanítanak s a közigazgatás egyes ágaiban is más-más ortográfia érvényesül.

Ezzel a sokféle ortográfiával szemben a nyomdász nem tehet mást, mint hogy a megrendelő utasításaihoz alkalmazkodik. Kivételt képez az az eset, mikor az ortográfia tekintetében a szerzőnek nincs semmi kikötése. Ilyen esetben az úgynevezett házi ortográfiát szokták alkalmazni. Nézetem szerint azonban ilyen esetben legokosabb az Akadémia szabályait követni s a divatban lévő házi ortográfiákat sutba dobni, mert azok, miután majd minden nyomdában más-más elveknek hódolnak: csak az általános zürzavart növelik.

Amint láthatjuk, a nyelvtani szabályok ismerete, a helyesírás elvei széleskörű teret nyújtanak az okulásra és a tanulásra. Már most az a kérdés: a gyakorlati munkálkodás terén, a szedőszekrény mellett ráérünk-e tünődni egyes nyelvtani szabályok, felmerülő grammatikai nehézségek fölött? Bizony arra nem érünk rá, mert ott figyelmünket főleg foglalkozásunknak technikai oldala köti le s nyelvészeti dolgokra nem marad időnk. Kell tehát, hogy oda már a nyelvtani ismeretekkel fölfegyverkezve menjünk, ha boldogulni akarunk. Az igazán szakképzett, jó szedő nem mulasztja el tehát az alkalmat, bárhol kínálkozzék is az, hogy nyelvtani tudását öregbítse és mindinkább továbbfejlessze. Azért ajánlom az önképzést, mint a legalkalmasabb, legkönnyebben hozzáférhető eszközt tudásunk bővítésére.

MORÓCZ JENŐ.